

UDK 619:17
174:619
619:614.253
Pregledni članak

Primljeno: 1. listopada 2001.

Veterinarska medicina i njezina etika u bioetičkom kontekstu

Granice jedne znanstvene discipline

Konstanca Korenčić Kampl

Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

U članku se razmatra položaj veterinarske medicine i njezine etike u bioetičkom kontekstu. Bioetika je posebna znanstvena disciplina, integracija različitih pristupa, a nastala je zbog moralnih problema moderne medicine. Povijesno i sadržajno veterinarska profesija pripada biomedicinskom području. Pojava Descartesa bila je presudna za to područje. Biomedicinski model čorsto je usađen u kartezijsko mišljenje. Veterinarska medicina ima epistemološke osnove u sklopu biomedicinskog modela, ali je njezina etička pozicija bitno različita. U radu se pojašnjava da na višoj razini znanstvene diferencijacije postoje dvije medicine, humana i veterinarska medicina. Postoje i dvije medicinske etike. Jedna je humana, a druga veterinarska etika. Autorica zaključuje da veterinarska medicina treba koristiti svoje biomedicinske, kartezijske percepcije u skladu s ekološkom paradigmom i bioetičkim načelima.

Ključne riječi: veterinarska medicina, veterinarska etika, kartezijska paradigma, ekološka paradigma, bioetika

UVOD

Da bi se rasvijetlilo dani naslov, potrebno je objasniti osnovne kategorije i njihovu vrlo usku vezu. Dakle, bioetika je posebna etika, nova znanstvena disciplina, transdisciplinarna integracija različitih pristupa. Da bi se objasnio smisao, zadatak i mogućnosti kao posebne etike za područje života, važna je terminologijska distinkcija. Naime, uvriježeni termin »etika« se tu odnosi na određenu moralnu refleksiju, na moralnu praksu i djelovanje, a ne na etiku kao tradicionalnu filozofsku disciplinu. Bioetička pitanja nisu nastala u filozofskoj etičkoj tradiciji, nego su se pojavila iz moralnih problema suvremene medicine i očuvanja tehnologijom ugroženog okoliša (Skledar, 1998). Dva pitanja su vezana uz ulogu filozofije unutar bioetike: upotreba etičke teorije i pitanje o granicama same medicine. Bioetika, naime, ima »deduktivističku upotrebu u praksi« jer se ona bavi proučavanjem etičkih, socijalnih, filozofskih i drugih pitanja što se pojavljuju u znanostima o biosferi. Kako je moguće u ovom bioetičkom kontekstu odrediti mjesto veterinarskoj medicini? Veterinarska medicina je grana opće medicine koja se bavi sprečavanjem (preventivna medicina) i liječenjem (kurativna medicina) bolesti živih bića, čovjeka, životinja i biljaka (Rapić, 1971). Povijesno i sadržajno veterinarska medicina pripada biomedicinskom području. Vrijeme presudno za sudbinu svih znanosti bilo je 17. st., pa je tako postavilo veće zahtjeve i na veterinarsku medicinu. Tu je najznačajnija pojava Descartesa jer je on stvorio

nepomičnu sliku živih organizama kao mehaničkih sustava te stvorio kruti pojmovni obrazac za istraživanja kako u humanoj, tako i u veterinarskoj fiziologiji. Ograničenim sredstvima racionalne mehanike stvorena je ideja »prirode automata«. U to kartezijansko mišljenje čvrsto je usađen i biomedicinski model. Medicinska se znanost ograničila na objašnjenja bioloških mehanizama. Ti mehanizmi se proučavaju sa stajališta celularne i molekularne biologije, a zanemaruju se utjecaji nebioloških okolnosti na biološke procese. To se neće promijeniti sve dok medicinska znanost ne proširi proučavanje bolesti s isključivo biološkog na opće fizičko, psihičko i socijalno stanje organizma. Za sada medicinski istraživači smatraju da su ti problemi izvan granica medicinskog područja. To je redukcionistički trend u biomedicinskoj znanosti koji odbija uvidjeti isprepletenost problema medicinske znanosti s ostalim očitovanjima opće kulturne krize. Da bi se navedeno rasvijetlilo, potrebno je objasniti da veterinarska medicina ima epistemološke osnove u sklopu biomedicinskog modela, ali je njezina etička pozicija bitno različita, i to kao što je rečeno povijesno i sadržajno. S jedne strane, veterinarska medicina preuzima teorije, metode i postupke od razvijenije i već utemeljene humane medicine kroz cijelu povijest obiju disciplina, prvenstveno zbog srodnosti biološkog materijala. S druge strane, isto tako kroz cijelu povijest obiju disciplina, a zbog dominacije antropocentrične etike, veterinarska medicina predstavlja poligon humanoj medicini, ali ovog puta zbog slobodnijeg pristupa srodnom biološkom materijalu. Primjerice, bila je dopuštena razudba životinja dok je razudba čovjeka bila anatemizirana i zabranjena. S treće strane, u tematici – ili, bolje rečeno, problematici – liječenja životinja uvijek je prisutan ekonomski aspekt. Odnosno, životinja je transformator jer pretvara manje vrijedne biljne sastojine u animalne proizvode visoke hranjive vrijednosti, pa je zbog toga nezaobilazni element eksploatacije. Ona je u tom kontekstu shvaćena kao roba. Dakle, može se govoriti o analogiji statusa životinje–organizma sa statusom čovjeka–organizma zbog zajedničke povijesti, zajedničkog korpusa teorija, metoda i postupaka i srodnosti biološkog materijala. Ali, još uvijek se ne može govoriti o homologiji statusa životinje–organizma sa statusom čovjeka–organizma zbog krutosti kartezijanske paradigme i vladajuće antropocentrične etike. Upravo zbog toga se na višem stupnju znanstvene diferencijacije razlikuju dvije medicine, humana i veterinarska, a također i dvije medicinske etike, humana i veterinarska.

VETERINARSKA ETIKA

U posljednja dva desetljeća mnogi od vrlo raširenih radova iz područja etike debatiraju, posebice, u zapadnim društvima o razvoju znanosti i tehnologije, uključujući napredak u reprodukciji, genetici i tehnologijama produženja života. U značajnijim takvim radovima o etičkim teorijama i argumentima postoji vrsta teorija koje se zove deontološka (McGinn, 1991) ili profesionalno etička. S obzirom da je profesionalna etika specifičan i poseban element profesije, potrebno ga je posebno razraditi. Najopćenitija njezina definicija glasi »Profesionalna etika je skup normi, vrijednosti, ciljeva, kojima bi se trebali rukovoditi pripadnici neke profesije u primjeni svog profesionalnog zanimanja. Formalna etika se sastoji u pisanom etičkom kodu na koji se profesije obično zaklinju da će se po njemu ponašati u praksi, on je obično sistematičan, eksplicitan i altruistički. Neformalna etika se sastoji u nepisanom kodu, a koji nosi istu težinu formalne preskripcije, ali je puno širi i zahvaća one sfere sistema koji se internalizira kroz obrazovanje, a često ga nije moguće u svim nijansama opisati

i propisati kao normu ponašanja« (Županov i Šporer, 1984:32). Osim ovog određenja, postoji još jedno koje zahtijeva da se svi profesionalci moraju držati znanstvenih dostignuća u svojoj praksi, tj. da ne odstupaju od profesionalnog standarda bez obzira na pritiske. Nadalje, profesionalna etika propisuje ponašanje u odnosima u kojima se stručnjaci nalaze pri obavljanju svojega zvanja. To su odnosi profesionalac – klijent, odnos kolega profesionalaca međusobno, odnos profesije i šire zajednice, te na kraju odnos profesionalac – organizacija (Greenwod, 1957).

U veterinarskoj medicini postoje deontološka razmatranja formalnog tipa.

Federacija veterinara Europske ekonomske zajednice je 1981. objavila Kodeks o profesionalnom ponašanju za veterinare u Europi. Svi veterinari na području bivše Jugoslavije prihvatili su Kodeks etike veterinarske profesije na VI. kongresu u Zagrebu. Hrvatska veterinarska komora prihvatila je Kodeks veterinarske etike koji je u skladu s općim i veterinarskim zakonodavstvom. U tom kodeksu osnovna premisa jest da je veterinarska djelatnost osobita u odnosu prema životinjskom svijetu jer su veterinari kao profesionalni poznavaoци biosfere prvi koji je trebaju i štititi. Životinje ne treba zaštititi samo od tjelesnih oštećenja, već i od psihički uvjetovanih patnji. Veterinarska etika je dakle disciplina veterinarske struke, vezana uz stručno i znanstveno djelovanje veterinara svih profila. Veterinarska etika ima i svoje mjesto u sveukupnom razmatranju odnosa u životu životinja i čovjeka. Kao što je već spomenuto, veterinarska i humana medicinska etika nisu u svemu jednake. Doduše, načelo djelovanja sudionika obje struje je isti – a to je osiguranje dobrobiti i dobrog zdravlja i životinja i ljudi. Ali, veterinarska etika razmatra još jednu posebnu dimenziju, a to je ekonomska vrijednost životinje, a iz toga proizlaze vrlo česti etički problemi u veterinarskoj struci. Npr. moguće je donijeti odluku na ekonomskoj osnovi, da li liječiti ili ne liječiti oboljele životinje u sustavu farmske proizvodnje (Madison i sur., 1984) ili pri individualnom liječenju životinja (Barows, 1986). U svakom profesionalnom poslu, pa tako i u veterinarskoj praksi ekonomika mora biti povezana s jasnim etičkim vrijednostima. Tako Howe (1988) navodi da ekonomika uvijek traži načine kako pretvoriti nužne pojmove kao »vrijednost«, »korisnost« i »dobrobit« u varijable koje se mogu mjeriti. Te varijable omogućuju objektivne procjene ako su izražene novčanom vrijednošću, ali su nedovoljne da vrijednost životinja kao bića odrede u cijelosti. U razmatranju drugih ekonomskih aspekata u veterinarskoj praksi potrebno je definirati čimbenike koji tu praksu i čine. Tih čimbenika je mnogo. To su veterinari i stručno i administrativno osoblje, zatim pacijenti, individualni ili skupine životinja te korisnici veterinarskih usluga, tzv. klijenti ili vlasnici životinja; i na kraju stvari koje se upotrebljavaju u veterinarskoj praksi i oprema i nastambe za životinje i ljude (Stubičan, 1992). Osnovna činjenica koju se uvijek mora respektirati u ekonomskom kontekstu jest da čovjek uzgaja ili se bavi životinjama radi koristi, pa se samim tim one smatraju stvarima ili robom s izraženom novčanom tržišnom vrijednosti. Najčešći etički problemi, dakle, u veterinarskoj struci proizlaze iz načina iskorištavanja i ekonomičnosti uzgoja i držanja životinja. Ekonomski probitak veterinarske prakse i veterinarskih usluga u cijelosti, kao i marketing stočarske proizvodnje, hrana, lijekovi i oprema, trebaju biti u skladu s etičkim načelima općenito, sa suvremenim gledištima o dobrobiti životinja, s posebnostima veterinarske prakse i spoznajama drugih znanosti uključenih u veterinarsku medicinu. U svezi s navedenim teško je provesti načelo da je potrebno prvenstveno poštovati pravo životinja, tj. njihovo pravo na život, kao i biološke

odnose čovjeka i životinje. Stoga u etičke kodekse treba unijeti i navedenu tematiku. To je danas moguće tematski vrlo jasno odrediti kao bioetičku tematiku.

U današnjem svijetu, a usporedo s cjelokupnim razvojem veterinarske struke, očituju se i etički problemi vezani uz veterinarsko obrazovanje i ukupnu veterinarsku djelatnost. U Hrvatskoj zakonodavstvo obuhvaća veterinarsku djelatnost i s medicinskog i sa stočarskog gledišta. Pod uvjetima potpunog poštovanja tog zakonodavstva bio bi zadovoljen i najveći dio etičkog pristupa životinjama kao pacijentima i čovjeku kao korisniku životinjskih produkata i sudioniku u odnosu čovjek – životinja. Međutim, postoje područja veterinarskog ponašanja koja zakon ne kontrolira, a koja su po mišljenju struke tako važna da se za njih moraju utvrditi pravila. Ta pravila donose etički kodeksi struke. U veterinarskoj struci etika je određena pravilima ponašanja veterinarima i standardima ispravnog obavljanja profesionalnih dužnosti, a koja se razlikuju od društva do društva. Zato bi veterinar trebao obavljati praksu prema moralnim pravilima društva u kojemu radi, ali isto tako prema općenito prihvaćenim pravilima koja se odnose na životinje i u drugim okružjima. Veterinarski etički kodeksi donose se iz potrebe da se kontrolira ponašanje veterinarima i veterinarske struke općenito. Osiguranje dobrog zdravlja i dobrobiti životinja, druženje čovjeka sa životinjama i osiguranje zdravstvene ispravnosti hrane životinjskog podrijetla predstavljaju posebna područja etičkih veterinarskih razmatranja. Obrazovanje veterinarima i razvoj veterinarske djelatnosti, feminizacija struke, primjena novih informativnih tehnologija i nekih posebnih metoda liječenja, te marketing i promidžba, obvezuju veterinarima da se drži etičkih normi opet specifičnih za ta područja.

Kako je čovjek prisvojio pravo da se upliće u najelementarnije procese života u prirodi, a posebno u život životinja, to je njegova osobna obveza da se drži načela obzirnosti i očuvanja dostojanstva prema ostalim vrstama u prirodi i prema prirodi uopće. U svim dosad objavljenim veterinarskim kodeksima na prvom je mjestu istaknuta društvena važnost i dostojanstvo veterinarske struke, obveza međusobnog profesionalnog poštovanja i obveza savjesnog i temeljitog obavljanja profesionalne prakse, ali se ističe i velika odgovornost veterinarima prema javnosti uopće. Poštovanje etičkih načela u obrazovnom, stručnom i znanstvenom radu unutar veterinarske struke proizlazi tada kao osnovna profesionalna obveza svih veterinarima. Drugi sudionici veterinarske struke kao što su tehničari i bolničari ili pripadnici drugih struka dužni su nakon uključivanja u veterinarsku djelatnost poštovati etička načela koja se odnose na tu struku. Zadatak svih sudionika struke trebao bi biti da se putem zakonodavstva veterinarima osigura pravo da budu imenovani ljudi koji na utvrđenim područjima veterinarske djelatnosti brinu o dobrobiti i dobrom zdravlju životinja, a time i ljudi. Na taj način omogućilo bi se društveno priznavanje vrijednosti i važnosti veterinarske struke za zajednicu.

Nadalje, kako je poznato, društveni i ekonomski status veterinarima ovisan je o stupnju razvoja veterinarske struke i zato je bitno za njezinu budućnost da se studenti unaprijed nauče da je potrebno učiti cijelog života. Valja kod njih probuditi interes da stalno poboljšavaju svoj društveni položaj zalaganjem za dobrobit životinja, a kroz to i čovjeka. Takav pristup jača struku, utemeljuje joj priznatost u društvu, a što je najvažnije, tu struku humanizira (Stubičan i sur., 1990). U kontekstu ovog rada to bi i opet trebalo značiti proširivanje strukovnog svjetonazora u skladu s bioetičkim načelima. U skladu s pripadnošću biomedicinskoj grupaciji znanosti cijeli studij veterinarske medicine usmjeren je na objašnjenje funkcioniranja organskog dijela prirode, odno-

sno njegove disfunkcije ili patologije. Prema tome, veterinarska medicina pokazuje strukovnu osjetljivost i u skladu s tim odgovornost prema članovima zajednice, budućim naraštajima i prema životu živih bića općenito.

U veterinarskoj medicini, kao što je već navedeno, etika je određena pravilima i standardima ispravnog izvršavanja profesionalnih dužnosti te na taj način uobličuje definiciju veterinarske deontologije. Uzevši općenito, veterinarska etika u zaokruženoj cjelini razmatra odnos i odgovornost veterinara prema animalnom svijetu uopće, više nego prema specifičnim slučajevima iz prakse, gdje etički odnos produbljuje područje veterinarske deontologije neposredno rješavajući svaki pojedini slučaj. Ta pravila preporučuju i osnovna načela upravljanja veterinarske profesije i usmjeravanje veterinara jednih prema drugima, prema korisnicima njihovih usluga i prema javnosti uopće, a napose im uvjetuje i njihov odnos prema pacijentima. Veterinar mora usmjeravati svoj odnos prema javnosti, prema svojim kolegama, svojim pacijentima i srodnim profesijama, te poštovati njihove vrijednosti, povjerenje i uvažavati njihova prava. U skladu s tim svaki veterinar koji završi Veterinarski fakultet u Zagrebu polaže svečanu zakletvu. U toj zakletvi veterinar se obvezuje da će:

- svoju snagu i sve znanje upotrijebiti u svojem radu za dobro svojeg naroda i dobrobit svoje domovine;
- uvijek poštovati fakultet i ostati vjeran načelima nauke koje fakultet gaji;
- sve svoje sile uložiti da svoje znanje, stečeno na fakultetu i dalje teoretskim i praktičnim radom proširivati kako bi mogli pridonijeti napretku i boljem i ljepšem životu;
- sve dužnosti veterinarskog zvanja točno i savjesno izvršavati.

Veterinarstvo je struka koja se bavi i uzgojem i zdravstvenom zaštitom i iskorištavanjem životinja, odnosno proizvodnjom hrane animalnog podrijetla te zaštitom zdravlja ljudi, a prema onome što su drugi pisali o veterinarskoj etici, problemi vezani uz tu tematiku uglavnom su obrađeni po navedenim specifičnim područjima veterinarskog djelovanja.

Kao što je već rečeno, čovjek je uvijek upotrebljavao životinje da služe njegovim potrebama, odnosno da mu učine život lakšim i ugodnijim. Protuslovlja različitih sociopolitičkih i socioekonomskih odnosa direktno utječu na položaj veterinarske medicine i uvjetuju specifičnu problematiku veterinarske etičke tematike.

Zbog toga ovdje treba nešto reći o upotrebi životinja u veterinarskoj praksi te njihovom uzgoju. U proizvodnji svih vrsta životinja koje su od ekonomske važnosti za čovjeka, od onih koje su uz čovjeka od početka domestikacije pa do istraživanja svih onih vrsta koje bi se ekonomski mogle iskoristiti, pojavljuju se etički problemi vezani uz sve komponente tog procesa.

Animalna genetika i tehnologija u reprodukciji životinja

Animalna genetika i tehnologija u reprodukciji životinja vrlo su važna područja za primjenu znanja iz genetičkog inženjeringa i molekularne biologije. Nove snage pri manipulaciji živim bićima i njihovim fiziološkim karakteristikama sadrže u sebi neiscrpno područje za primjenu moralnih načela jer imaju i velike skrivene mogućnosti opasnosti po ljudsko zdravlje i opstanak pojedine životinjske vrste. Iako primjena genetičkog inženjeringa omogućuje revolucionarne promjene u proizvodnji cjepiva i

lijekova koji otvaraju nove oblike terapije, mogućnost njegove primjene protiv prirodnog načina života su velike, pa zato veterinari moraju podržavati njegova pozitivna usmjerenja. Uzgajivači i veterinar moraju zajednički voditi brigu o nekim određenjima: o tome kako genetički defekt štetno djeluje na pojedinu životinju i kako i na koji način defektan gen može u budućnosti ugroziti neku pasminu i njezin varijetet. S obzirom na direktni utjecaj genetike na humani i životinjski svijet, moralna načela koja će se primjenjivati u ovome području moraju biti jasno definirana, mora ih se strogo i sistematično poštovati, a ujedno osujećivati svaku njihovu primjenu protiv prirodnog načina života bilo čovjeka bilo životinje.

Kućni ljubimci

U novije vrijeme sve značajnija kategorija životinja jesu kućni ljubimci.

Nepobitna je činjenica da su životinje držane kao kućni ljubimci čvrsto povezane s urbanim i suburbanim načinom života. Držanje kućnih životinja može se smatrati jednom od glavnih razonoda velikog broja ljudi u njihovo slobodno vrijeme, razonode koja donosi veselje i radost, stalnu prijateljsku pratnju i nesebičnu društvenost, a često i osjećaj sigurnosti. Međusobni odnos između čovjeka i životinje bogat je izvor činilaca koji pozitivno utječu na mentalnu higijenu čovjeka i na bolje razumijevanje ljudskog ponašanja, a često predstavlja i psihoterapijsku korist. Ujedno, životinje služe čovjeku da mu olakšaju fizičke nedostatke (npr. vid i druge oblike invaliditeta), da mu omoguću obranu osobnosti kako pri otkrivanju negativnih pojava (npr. nasilja) tako i pri obavljanju dužnosti uzgajivača stoke. Nikad dosad nije humano društvo posjedovalo više životinja za osobne i emocionalne potrebe, nikad dosad u povijesti nisu životinje bile tako mažene od toliko ljudi, ali isto tako ni tako mučene i zloupotrebljavane. U cjelokupnoj problematici držanja kućnih ljubimaca važnu ulogu također ima veterinar. Veterinar treba poznavati kućne ljubimce, način njihova držanja, uzgoja, sprečavanja i liječenja bolesti bez obzira kojoj životinjskoj vrsti kućni ljubimci pripadaju. Zatim, on treba znati savjetovati pri izboru kućnog ljubimca i treba poznavati odnos vlasnika prema ljubimcu i u svakoj situaciji upotrijebiti svoje znanje da zadovolji potrebe korisnika usluga u praksi s malim domaćim životinjama.

Uloga životinja u znanstvenim istraživanjima

Potrebno je spomenuti i ulogu životinja u znanstvenim istraživanjima. Način na koji se životinje upotrebljavaju u znanstvenim istraživanjima u smislu sudjelovanja u različitim eksperimentima, proizvodnji i testiranju bioloških proizvoda uvjetuje nastanak novih situacija kad moralna odgovornost čovjeka, napose veterinara, dolazi do izražaja. Životinje koje se upotrebljavaju u tim istraživanjima mogu biti uzgajane od uzgajivača i mogu se nabavljati iz drugih izvora. Prikladnost životinja koje se posebno uzgajaju za znanstvena istraživanja očituje se u njihovoj kvaliteti, jednoobraznosti i valjanosti. One služe u tim istraživanjima: da se riješi neki humani problem ili neki problem životinje; da se upotrijebe za druge znanstvene ili tehnološke svrhe. Najčešće se životinje upotrebljavaju u znanstvenim istraživanjima da bi se polučilo znanje o normalnim funkcijama i ponašanju životinja, posebno u području biologije, hranidbe ili biokemije, zatim, da bi se utvrdila oštećenja kod određenih bolesti, njihova etiologija, epidemiologija te mogućnost poduzimanja preventivnih mjera za njihovo suzbijanje i liječenje.

Životinje u slobodnoj prirodi

Životinje u slobodnoj prirodi također su predmet veterinarske profesionalne skrbi. Čovjek je osim humanog i dio animalnog svijeta. No, njegova sposobnost moralnog rasuđivanja određuje i opseg njegova uplitanja u život životinja u prirodi i mora ovisiti o prihvaćanju ravnoteže između razumnih potreba njegove vlastite vrste i životinjskih vrsta. Čovjek je u svijetu u kojem različite vrste ovise o općem biosustavu. Čovjekova ovisnost o drugim vrstama uvijek nosi opasnost eksploatacije životinje, ali čovjek, kao racionalno biće, mora uključiti u svoje djelovanje odgovornost prema drugim bićima. U divlje životinje se ubrajaju sve vrste koje žive u prirodi (pod nadzorom čovjeka ili slobodno), sve vrste koje žive u zoološkim vrtovima ili se čak drže kao kućni ljubimci. Odgovornost veterinara pri tom se očituje u razmatranju ekonomske vrijednosti divljih životinja ali i njihove korisnosti u prirodi. Dalje, veterinarska se odgovornost očituje u razmatranju mogućnosti prijenosa bolesti divljih životinja na domaće životinje i ljude i obratno. Napokon, o mogućnosti upotrebe divljih životinja za indikatore zagađenja ljudske okoline i mogućnosti upotrebe divljih životinja za modele u biomedicinskim, komunikacijskim i psihološkim znanstvenim istraživanjima. U vezi s divljim životinjama postoji i etički problem njihova opravdanog držanja u zatočeništvu. To su momenti kad se divlje životinje drže u zatočeništvu radi: znanstvene i prosvjetne svrhe, očuvanja ugroženih vrsta, i znanstvenih studija o problemu očuvanja neke životinjske vrste. Na temelju iznesenih činjenica može se zaključiti o složenoj i velikoj moralnoj odgovornosti veterinara prema biosistemu u kojem živi (Stubičan, 1992).

NEKA DRUGA ETIKA

Sve do sada navedeno detaljno objašnjava što veterinarska medicina i njezina etika čini, ali to još ne znači da je dosegla granice onoga što bi mogla i trebala činiti. Radi se o činjenici da su sve profesionalne etike, pa tako i veterinarska, diskriminatorne jer štite samo jedan oblik života i samo u nekim segmentima. Stoga se može prikloniti zahtjevima »etike saznanja« (Monod, 1983) o potrebi zaokreta svih profesija koje se bave biosferom, a možda posebice veterinarske profesije, »od antropocentrične k eko-centričnoj etici« (Kirn, 1992). Europski etički antropocentrizam je ograničen ali ne s obzirom na moralna prava koje daje ljudima, već zbog suženja polja mogućih moralnih objekata, odnosno ostalog živog svijeta, a posebice se taj novi zahtjev odnosi na one profesije koje se bave biosferom uključivši veterinarsku medicinu da u svojoj cjelokupnoj djelatnosti izvrše daljni zaokret od »antropocentrične etike u biocentričnu etiku«, (Visković, 1993). Stvarajući svijet kulture, homo faber postao je neizbježno homo destructus prirode. Geneza čovjekova odnošenja ide od iskonskog osjećaja straha do spoznaje o korisnosti prirode kao predmeta eksploatacije, pa nadalje do kartezijske ideje živog organizma kao stroja, bez osjećaja, pa čak i osjećaja bola, do današnje promjene vizure gdje čovjek postaje svijestan, trpeći od svojih povijesnih i nepopravljivih grešaka, da je nedjeljivi dio prirode. Konačno ljudi počinju u prirodnom sustavu jednako pozicionirati sebe kao bilo koju drugu divlju ili domaću životinju (Korenčić–Kampl, 1997). Radi se o tome da su flora i fauna danas najveće žrtve napretka. To nije ljudska vrsta, ona ne odumire, već ugrožava druge vrste oko sebe. U takvu potiskivanju i razaranju prirode – nadasve šuma, voda i ne-ljudskih bića odnosno životinja – sudjeluju vrlo aktivno i nepromišljeno prirodne znanosti. One postavljaju ciljeve i stvaraju tehnologije eksploatacije bez detaljnog razmišljanja o

cijeni koja se plaća u biološkom diverzitetu u dobrobiti svih oblika života i u sposobnosti reprodukcije planeta. Dosad se homo faber odnosio prema prirodnim dobrima, uključujući životinje, kao prema objektima kojima on neograničeno gospodari radi vlastitih interesa. Tek u okviru odnosa čovjek–gospodar i priroda–sredstvo čovjekovog opstanka, dakle u okviru antropocentrične etike bila je ljudska vrsta, donekle štedljiva i obzirna. Danas se postavlja zahtjev čovjekove brige o prirodi, a u njoj posebno o bićima koja nisu ljudska, kao vrijednostima po sebi. To je zahtjev za konstituiranjem (uspostavljanjem) biocentrične etike, posebice u intenzivnom industrijskom uzgoju životinja. Čovjekov je neposredan interes u kontekstu održivog razvoja ukinuće okrutnog, ekološki štetnog, ekonomski neracionalnog i za ljudsko zdravlje opasnog načina uzgoja domaćih životinja. U tom sklopu problema nalazi se danas veterinarska struka, koja bi u ideju svog budućeg razvoja trebala ugraditi spoznaju da liječenje životinje nije pravo već privilegija (Dunlop i Williams, 1996). Ovdje se radi o ključnoj distinkciji između profesionalne etike i njezine ideologije (Prpić, 1997). Još ne postoji filozofija veterinarske medicine u smislu razmatranja moralne i socijalne dimenzije veterinarske medicine, odnosno praksa veterinarske medicine je mišljenja kao vrijednosno neutralna (Rollin, 1981).

Veterinarska etika ima svoje mjesto u sveukupnom razmatranju odnosa životinje i čovjeka. Veterinarska profesija je prihvatila i razradila formalne etičke kodekse, ali još ne postoji filozofija veterinarske medicine u smislu razmatranja njezinih moralnih socijalnih dimenzija. Veterinarska medicina je mišljena kao vrijednosno neutralno područje. Danas, međutim, veterinarska profesija je suočena s potpuno novim vrijednosnim dimenzijama, odnosno sviješću da životinje imaju prava, interese, možda i dušu. Nakon što je industrijska eksploatacija životinja intenzivirala njihov uzgoj, a istraživanja na životinjama idu u korak s uništavanjem i zagađenjem cjelokupnog okoliša, pitanje prava životinja u kontekstu odgovornosti veterinarske profesije počinje rasti. Ta profesija ne može koristiti isključivo znanost kao racionalnu osnovu svojih moralnih odluka dok god se koriste kartezijske vrijednosti prema kojima životinje nisu ništa više od automata. Glavni aspekt filozofije o pravima životinja trebao bi se zasnivati na sličnom stupnju osjetljivosti kao što je ljudska odnosno da pate jednako kao ljudi. Dignitet i autoritet veterinarske medicine moguće je sačuvati pomoću društvenog konsensusa koji treba promjenu. Treba kombinirati empatiju i intelekt kao srce i oko jedne nove etike. Suosjećanje je subjektivno i nemoćno bez takve integracije, a racionalno mišljenje objektivizirano i otuđeno. Svemu živom treba pristupati s poštovanjem koje zaslužuje život. Tako se dolazi do sveobuhvatne etičke pozicije – holističke, koja drži da sve – ljudi, životinje, biljke, pa i anorganski svijet – ima vrijednost u cjelini prirode. Upravo veterinarska profesija može pomoći prebrođivanju društvene percepcije životinje kao robe i omogućiti im empatičko poštovanje zasnovano na znanju o životinjama s kojima raspolaze. Veterinarska profesija treba koristiti svoje biomedicinske, u osnovi, kartezijske spoznaje u skladu s ekološkom paradigmom i bioetičkim načelima. Genezu određene profesije treba uvijek gledati u povijesnom kontekstu. Veterinarska profesija treba u korpus svojih spoznaja i postupaka upiti novi globalni senzibilitet. Taj proces je u začetku. Slijedeći opet humanu medicinu, veterinarska medicina preuzima alternativni medicinski pristup u odnosu na ortodokсни model. Danas, na primjer, se koriste homeopatija i neuralna terapija, fitoterapija, aromaterapija, Bachove kapi i akupunktura. U posljednje vrijeme koristi se i radioestezija kao rubno područje znanosti, ali ohrabrujućih rezultata. Neki

od ovih alternativnih pristupa jesu unutar ekološke paradigme, a neki ne, a ponekad ih je teško razgraničiti. Najvažnije je da se upotrebljavaju. To znači probijanje ortodoksnog modela i širenje granica jedne znanstvene discipline, bez obzira da li su odraz nemoći klasične veterinarske medicine, ili nastaju pod utjecajem ekološke paradigme. S obzirom da su usmjereni k zdravlju ljudi i životinja, homeostazi itd. može se pretpostaviti da su u vezi s ekološkom paradigmatom. Bioetika je neodvojivi dio te paradigme sa svojim zahtjevom za respektiranjem života uopće.

VETERINARSKA ETIKA U BIOETIČKOM KONTEKSTU

Bioetika pretpostavlja solidarnost, minimaliziranje boli, razaranja i smrti, a ne jamstvo lagodnog života za čovjeka i eventualno neke životinje. Za bioetiku nema nevrjednog života (Altner, 1991). Bioetika se najčešće disciplinarno shvaća kao novo područje etike koje se bavi s etički relevantnim pitanjima biologije, medicine i psihologije (Teutsch, 1985). Međutim, poimanje i značenje života prelazi dosege i kompetencije ovih znanosti, pa se u već prihvaćenoj sintagmi »bioetike« (bios + ethos) propituje odgovornost i moralnost ljudskog djelovanja prema životu na Zemlji kako bi ono bilo što učinkovitije (Altner, 1991). Pojam »život« se tako ne odnosi samo na ljudski život nego i na životinje i kukce, biljke te na ekosustave i bioregije, dakle, na sveukupnu biosferu. Ovim proširenjem shvaćanja moralnog objekta znatno se proširuje odgovornost čovjeka kao moralnog subjekta. Čovjek za svoje djelovanje i propuste, kao posljedicu, mora snositi moralnu odgovornost. Tako shvaćena etika odgovornosti trebala bi pretpostavljati novu teoriju vrijednosti kao uporište novih moralnih normi postojećih znanosti i profesija. U tom kontekstu poimanje života, bioetički diskurs postaje dio ekološkog sustava, odnosno najneposrednije je s njime povezan. Ekološkoj etici i bioetici danas je zadatak da se suprotstave zaboravu o vrijednosti života i simbolike prirode i da ukažu na inherentne vrijednosti svih prirodnih elemenata i na dužnost čovjeka da ih zaštiti (Visković, 1998). U disciplinarnom pogledu sadržaj »bioetike« u području medicine, veterine, šumarstva ili agronomije nije isti jer se odnosi na različite živote. Zato »bioetika« kao opće usmjerenje na život, kao temeljnu vrijednost za čovjekovo moralno djelovanje, podrazumijeva zapravo različite »bioetike« kao discipline i moguće različite pristupe unutar svake od njih. Radi se o tome da klasična bioetika nije identična s »biocentričkom« etičkom pozicijom, odnosno s takvim shvaćanjem bioetike koja u svoj etički diskurs uključuje sav živi svijet. To se pogotovo ne slaže s onom pozicijom koja uključuje i uvjete opstanka svakog života. Radikalna forma bioetike, biocentrične pozicije, može se najbolje prepoznati u etici života Alberta Schweizera, osobito u njegovom »strahopoštovanju života«. U tako shvaćenoj bioetici radi se o novoj orijentaciji ljudske odgovornosti zasnovanoj na obuhvatnijem poštovanju života. Tako se dolazi do postmodernog teoretskog diskursa koji se može okarakterizirati kao razmišljanje o novoj paradigmati. Promatra li se bioetika u njezinoj praktičnoj dimenziji (Cifrić, 1998), time se ulazi u svijet aktivnosti – od zaštite životinja, odnosno životinjskih i biljnih vrsta do očuvanja cijele Zemlje. Samo tako bioetika može pretpostavljati solidarnost, minimaliziranje boli, razaranja i smrti, a ne jamstvo lagodnijeg života za čovjeka. Ako se pak gleda znanstvenoistraživačka dimenzija potiče se pitanje »istraživačke etike« (Irrgang, 1997). i odgovornosti znanstvenika. Jer, u današnjem, pretpostavlja se prosvijećenom i sofisticiranom vremenu postoji era najveće agresije protiv životinja u povijesti, odnosno tri stotine milijuna životinja je

zatočeno te potom ubijeno godišnje u vivisekcijskim laboratorijima utemeljenim od države. Taj podatak ukazuje na činjenicu da istraživanja na životinjama jednostavno uzimaju živote negirajući činjenicu da životinje i ljudi jednako pate. Prema tome, ljudi su odgovorni za činjenje čije se štetne posljedice znaju, ili su one samo vjerojatne, a isto su tako i odgovorni za propušteno činjenje (Birnbacher, 1997). Za ilustraciju potonjeg može poslužiti i recentni primjer tzv. »kravljeg ludila«. ¹ Dakle, iz svega navedenog je očito da veterinarska medicina bez obzira na izvanredno razgranatu mrežu strukovne brige o različitim oblicima života svih životinja i dalje ostaje diskriminatorska ako se promatra u bioetičkom kontekstu. Radi se o tome da je bioetički problem sva druga pitanja sveo na jedno jedino – kakve su perspektive čovjekova opstanka ili njegova načina života u uvjetima kada se pomoću znanstvenih spoznaja i tehničkih zahvata može utjecati na biogensku strukturu vlastite vrste. Bioetičko mišljenje najkorjenitije problematizira napredak, odnosno tradicionalni odnos subjekt–objekt, tj. odnos čovjek–priroda do sada je uvijek išao u korist subjekta, što nužno izaziva etičku refleksiju. Znanstvena racionalnost uvijek polazi od nekog implicitnog etičkog stava – a on je uvijek ovisan o dominantnim oblicima duhovne, političke i ekonomske moći koji utječu na definiranje utilitarnih ciljeva. Tako sfera trebanja, »svijet etičkih imperativa«, spašava znanost od njezine vlastite neodgovornosti. Radi se o procesu etizacije znanosti. Zbog toga je bioetika novost jer postavljenim pitanjima dolazi do samog ruba smislenosti, do granične linije gdje se uskraćuje pravo na grešku. To je razina etičkog iskustva koje se očituje kao odnos spram drugog kroz priznavanje slobode drugog. To je odnos spram drugog mimo odluke. Bioetika se bavi pitanjima tko, kakvim procedurama i prema kojim kriterijima treba istraživati. Zato danas ima mnogo prohibitivnih intervencija u znanostima o životu, a pravila koja bi dugoročno zahvatila cjelinu bioetičkog problema tek su u procesu nastajanja. Tu lavinu prohibitivnih proklamacija najbolje ilustriraju brze reakcije koje su uslijedile neposredno nakon kloniranja ovce Dolly. U kontekstu ovog rada najvažnije je da se to nije dogodilo zbog kloniranja jedne životinje već zbog otvorene mogućnosti kloniranja čovjeka. Tu se spone koje čvrsto povezuju znanstveno bavljenje dviju medicina, humane i veterinarske. To je točka na kojoj nestaje čvrsta barijera i pitanje postaje zajedničko pitanje o budućnosti života na Zemlji. Bioetički problem tako postaje »centralan« u odnosu na sve druge probleme rizičnog doba tehnološke znanosti. On izvire iz potrebe za sakralizacijom života i tijela bilo ljudskog bilo životinjskog, jer upravo oni dolaze u pitanje, ne hipotetički već stvarno. To više nije tradicionalno pitanje odvojenog subjekta i objekta, čovjeka i prirode, nego jedno te isto jedinstveno pitanje.

1 Bovina spongiformna encefalopatija je bolest srodna (identična?) Kreutzfeld Jakobsonovoj bolesti koja u ljudi izaziva smrtonosne poremećaje živčanog sustava. Njezina jedinstvena etiologija, patogeneza i epidemiologija, tok njezina nastanka poznati su tek posljednje dvije godine. Njezin uzročnik tzv. *prion* je dijelčić proteina s infekcijskim djelovanjem. To je nešto potpuno novo i jedinstveno u humanoj i veterinarskoj patologiji. U kontekstu ovog rada slučaj je interesantan zbog proturječnih informacija o bolesti i korištenja teme u medijske svrhe. U središtu svega jest objašnjenje da je ta bolest posljedica »neprirodnog hranjenja stoke« odnosno goveda biljojeda animalnim proteinima poznatim kao mesno koštano brašno. Ovo visokohranjivo krmivo inače je bogati izvor proteina i minerala potrebnih životinjama u intenzivnom uzgoju. Povezivanje mesnog koštanog brašna, odnosno priona u njemu vezano je uz upotrebu lešina ovaca oboljelih od bolesti, tzv. smedi u Australiji. Mesno koštano brašno počelo se proizvoditi u Velikoj Britaniji za tov autohtonih pasmina goveda, a njihovim izvozom bolest se proširila u Europu. Sama veterinarska struka je reagirala promptno te dijagnosticirala bolest i njezinu epidemiologiju, etiologiju i patogenezu. To svakako potvrđuje društveni značaj veterinarske medicine, ali vijest nikada ne bi bila toliko medijski eksploatirana da bolest nije opasna i za čovjeka.

Tako bioetička paradigma zadobiva središnje značenje u bogatoj panorami paradigmatičnih konjunktura. Njezine refleksije dopiru tako i do veterinarske medicine još zarobljene u staroj kartezijanskoj paradigmi i do veterinarske etike zaostale u starim antropocentričkim okvirima.

ZAKLJUČAK

Bioetika se najčešće shvaća kao novo područje etike koje se bavi etički relevantnim pitanjima biologije, medicine i psihologije. Međutim, ako se nađe ova medikalizacija bioetike (Šegota, 2001), poimanje i značenje života nadilazi dosege i kompetencije ovih znanosti. Bioetika predstavlja solidarnost, minimaliziranje boli, razaranja i smrti, a ne jamstvo lagodnog života za čovjeka ili neke životinje. U tako shvaćenom bioetičkom kontekstu nema bezvrijednog života. Bioetika se čak definira kao »ljubav prema životu« (Macer, 1998). Pojam »život« se tako ne odnosi samo na ljudski život, nego i životinje i kukce, biljke te ekosustave i bioregije. Zato »bioetika« kao opće usmjerenje na život kao temeljnu vrijednost čovjekovog moralnog djelovanja podrazumijeva različite »bioetike« kao discipline s mogućim različitim pristupima. To potencijalno može biti tangencijalno mjesto bioetike i veterinarske etike kao eventualno jedne od »raznih bioetika«. U radu su pokazani dosezi i ograničenja veterinarske etike kroz njezinu vezanost uz staru, kartezijansku paradigmu. Budući da genezu određene profesije treba uvijek gledati u povijesnom kontekstu, za očekivati je da će i veterinarska medicina senzibilno reagirati na nove paradigme kao što su ekološka i bioetička. Veterinarska medicina nadići će pragmatizam sintagme »ekonomska vrijednost životinje«, tj. poimanje živog stvorenja kao robe. Potrebno je napomenuti da ni klasična bioetika nije identična s »biocentričkom« etičkom pozicijom koja uključuje sav živi svijet i uvjete njegovog opstanka. Međutim, radi se o tome da se suprotstavljene orijentacije, antropocentrička i biocentrička, usklade u svojevrstnom holizmu, koji općim pristupom može nadomjestiti nedostatnosti raznih »bioetika« (Skledar, 1998), pa tako i veterinarske etike. To bi mogla biti bioetika u Potterovom smislu shvaćena kao most prema budućnosti (Potter, 1971), kao nova disciplina koja će izgraditi most između prirodnih i humanističkih znanosti, odnosno biološke znanosti i etike te tako spojiti dva znanstvena svijeta kao sustav globalne bioetike (Šegota, 2001). U tom sustavu vjerojatno će pronaći svoje mjesto i veterinarska medicina i njezina etika zbog osiguranja digniteta moderne znanosti i profesije.

LITERATURA:

- Altner, G. (1991). *Naturvergessenheit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Barows, L. (1986.). Comments on justifying the cost of treatment. I. *Am. Vet. med. asc.* 189, 1278 and 1280.
- Birnbacher, D. (1995). *Turn und Unterlassen*. Stuttgart: Reclam.
- Cifrić, I. (1998). Ekološka etika: Odgovornost za okoliš – odgovornost za život. U: *Bioetika. Etička iskušenja znanosti i društva*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of a Professions, *Social Work*, 2(3):44–45.

- Irrgang, B. (1997). **Forschungsetik, Gentechnik und neue Biotechnologie**. Stuttgart: Hirzel; Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.
- Kalanj, R. (1998). Bioetička paradigma. Bioetika, Etička iskušenja znanosti i društva. U: **Bioetika. Etička iskušenja znanosti i društva**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Kirn, A. (1994.). Od antropocentrične k ekocentričnoj etici. **Socijalna ekologija**, 1(3):271–287.
- Korenčić–Kampl, K. (1997). Tekst u okviru emisije HRT–a **Čudesni svijet životinja**, održane 10. 01. 1997.
- Korenčić–Kampl, K. (1998). **Doktorska disertacija**. Filozofski fakultet Zagreb.
- Macer, Darryl R. J. (1998). **Bioethics is Love of Life: An Alternative Textbook**. Tsukuba: Eubios Ethics Institute.
- Madison, O. B., Petrow, J., Galligan, D. (1984). Economics decisions in food animal practice: to treat or not to treat? **Journ. Amer. med. vet. as.** 185, 520–521.
- Mc Ginn, E. R. (1991). **Science, tehnology and society**. Englewood Cliffs, N.J.: Practice Hall.
- Monod, J. (1983). **Slučajnost i nužnost. Oglеди o prirodnoj filozofiji moderne biologije**. Beograd: Rad.
- Potter, Van Reusselaer (1971). **Bioethics –Bridge to the Future**. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.
- Prpić, K. (1997). **Profesionalna etika znanstvenika**. Zagreb: IDIS.
- Rollin, B. (1981). **Animal Rights and Human Morality**. New York: Proutheus.
- Skledar, N. (1998). **Uvod u socijalnu antropologiju**. Fil. istraž., Zagreb.
- Stubičan, Đ. (1992). O odnosima etike i ekonomike u veterinarskoj djelatnosti. **Vet. stanica** 23 (1) 35–39.
- Šegota, I. (2001). **Kako definirati bioetiku?** Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Teutsch, G. M. (1985). **Lexikon der Umweltechnik**. Düsseldorf: Putmos.
- Visković, N. (1993). Iz antropocentrične u biocentričnu etiku. **Socijalna ekologija**, 2(3):447–456.
- Županov, I., Šporer, Ž. (1984). Profesija sociolog. **Revija za sociologiju**, 14(1–2):32.
- *** (1993). **Kodeks veterinarske etike**. Zagreb: Hrvatska veterinarska komora.

VETERINARY MEDICINE AND ITS ETHICS IN THE BIOETHICAL CONTEXT – LIMITATIONS OF A RESEARCH DISCIPLINE

Konstanza Korenčić Kampl

The Faculty of Veterinary Medicine, Zagreb

Summary

Bioethics is a special ethics, a new scientific discipline, transdisciplinary integration of different approaches. The veterinary medicine in this bioethical context belongs in relation both to its history and its contents to the biomedical area. Descartes here played the most important role. The biomedical model is deeply rooted in this Cartesian thought. The medical science reduced its scope of investigation to the biological mechanisms. It is necessary to explain that the veterinary medicine has epistemological foundations within the biomedical model, but its ethical position is crucially different. We have two medicines on a higher level of scientific differentiation, the human and the veterinary medicine. We also have two ethics, two medical ethics, the human and the veterinary one. The veterinary medicine should use its biomedical, principally the Cartesian perceptions, in concord with the ecological paradigm and the bioethical principles.

Keywords: *veterinary medicine, veterinary ethics, cartesian paradigm, ecological paradigm, bioethics*

VETERINÄRMEDIZIN UND IHRE ETHIK IM BIOETHISCHEN KONTEXT – RENZEN EINER DISZIPLIN

Konstanza Korenčić Kampl

Veterinärmedizinische Fakultät der Universität Zagreb

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird die Lage der Veterinärmedizin und ihrer Ethik im bioethischen Kontext behandelt. Die Bioethik ist eine besondere wissenschaftliche Disziplin, in der verschiedene Forschungsansätze integriert werden, und die wegen der ethischen Probleme moderner Medizin entstanden ist. Geschichtlich und inhaltlich gehört die Veterinärmedizin zum biomedizinischen Bereich. Große Bedeutung auf diesem Gebiet kommt Descartes zu. Das biomedizinische Modell ist im kartesianischen Denken fest verankert. Die Veterinärmedizin hat epistemologische Grundlagen im Rahmen des biomedizinischen Modells, aber ihre ethische Position ist von diesem grundverschieden. In dieser Arbeit wird erklärt, dass es auf einer höheren Stufe wissenschaftlicher Differenzierung zwei Medizinen gibt – einerseits die Human-, andererseits die Veterinärmedizin. Es gibt auch zwei medizinische Ethiken: die eine ist Human-, die andere Veterinärethik. Die Autorin kommt zu dem Schluss, dass die Veterinärmedizin ihre biomedizinische, kartesianische Perzeption im Einklang mit dem ökologischen Paradigma und den bioethischen Prinzipien benutzen muss.

Grundaussdrücke: *Veterinärmedizin, Veterinärethik, kartesianisches Paradigma, ökologisches Paradigma, Bioethik*